

ประเภทของภูมิปัญญาด้าน การจัดการ

ชื่อภูมิปัญญา แหล่งน้ำ

บทนำ/ความสำคัญของภูมิปัญญา

แหล่งน้ำในพื้นที่บ้านในอำเภอเวียงสาที่พบนอกจากอำเภอเวียงสาเป็นพื้นที่ที่เป็นทางผ่านของแม่น้ำไม่ว่าสายใหญ่และสายเล็กรวมกันได้เก้าสาย อันได้แก่ แม่น้ำน่าน แม่น้ำว้า แม่น้ำสาคร แม่น้ำแห่งแม่น้ำปัว แม่น้ำสา แม่น้ำฮ้า แม่น้ำมวบ แม่น้ำปี้ ล้วนแล้วแต่เป็นแม่น้ำที่ผู้คนในอำเภอเวียงสา ได้ใช้หล่อเลี้ยงชีวิตในพื้นที่ของตำบลและอำเภอต่าง ๆ ลงสู่แม่น้ำหลักของประเทศต่อไป นอกจากแม่น้ำที่ไหลจากป่าเขาแล้ว ก็ยังมีแหล่งน้ำที่เป็นแหล่งเก็บกักและเป็นสายเล็กสายน้อยอีก โดยจะขอยกตัวอย่างอธิบายและเรียกชื่อตามท้องถิ่นพื้นบ้าน

ความเป็นมา

ห้วย เป็นร่องทางเดินของน้ำมักมีชื่อเสียงตามสภาพพื้นที่หรือต้นกำเนิดของแหล่งแม่น้ำ เช่น ห้วยตาแหลว ชางแดง ห้วยขมิ้น ห้วยส้อ ซึ่งจะมีน้ำไหลบางฤดูกาลเท่านั้น

หนอง คือพื้นที่ที่เป็นแอ่งเก็บกักน้ำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มักจะพบในพื้นที่อำเภอเวียงสาแต่ไม่มากนัก จะมีพื้นที่กว้างขวางแต่ก็ไม่เกิน 5-10 ไร่และนอกจากนั้นยังเป็นที่กักเก็บน้ำไว้ให้สัตว์ได้ดื่มกิน และเป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำเช่น กุ้ง หอย ปู ปลา จึงนับว่าหนองเป็นแหล่งน้ำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

ครก คือแหล่งน้ำที่เกิดขึ้นโดยอาศัยทางเดินของร่องแม่น้ำเดิม แล้วเกิดการเปลี่ยนทางเดินร่องน้ำจึงทำให้บริเวณของร่องน้ำเดิมนั้น เกิดเป็นที่กักเก็บน้ำในเมื่อฝนตกลงมา ถ้ามีสภาพน้ำที่สมบูรณ์และเป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำประเภท กุ้ง หอย ปู ปลา และมีทางเชื่อมเข้าจากแม่น้ำสายแม่ ก็จะเรียกว่าครก ถ้าหากสภาพของครกนี้ถูกเปลี่ยนแปลงหรือตื้นเขินไม่เป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำมากเท่าไรและมีพื้นที่เล็กแคบรวมไปถึงสันหรือเกิดการทับถมของดินก็จะเรียกว่า หลง

บวก คือแอ่งน้ำขนาดเล็ก ส่วนมากจะพบตามที่ลาดลุ่มพื้นที่นาบนพื้นแผ่นดินที่เป็นดินเหนียว ที่มีคุณสมบัติกักเก็บน้ำได้ดี บวกมีขนาดไม่กว้างมากเท่าไร เพียงแต่เป็นแอ่งน้ำให้สัตว์ได้ดื่มได้นอน เช่น ควาย และสัตว์น้ำได้อาศัย เช่นปู ปลา เวลาถึงหน้าแล้งน้ำก็จะเหลือเพียงเล็กน้อย จึงเกิดการหากินพื้นบ้านประเภทหนึ่งเรียกว่า หะบวก อันเป็นที่สนุกสนานของเด็ก ๆ

ก๊อด เปอะ ปง เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและหากินของสัตว์และผู้คน ไม่ว่าของกินที่เป็นพืชและสัตว์ ก๊อด เปอะ ปง เป็นสถานที่ลาดลุ่มมีน้ำขึ้นและหรือเป็นที่มีการระบายน้ำไหลออกมาจากใต้ดินหรือรากไม้ ถ้าหากเป็นฤดูฝนก็จะมีปริมาณน้ำมากหน่อย ถ้าเป็นฤดูแล้งก็จะมีน้ำและหรือแห้งแตกละเหวไปเลย สถานที่ดังกล่าวเล่านี้ล้วนแต่เป็นที่เกิดแหล่งอาหารประเภทพืช เช่น ผักกูด ผักหนาม บอน ผ่า ฯลฯ และประเภทสัตว์

เช่น เอียน (ปลาไหล) อีฮวก (ลูกฮอด) กบ เขียด ปาด แมงดา ปง เปอะ ก๊อด ล้วนนับเป็นแหล่งประเภทัวควาย ได้อาศัยน้ำกิน นอน อาบ และยังเป็นแหล่งอาหารของพื้นบ้านพื้นเมือง

ร่อง เป็นร่องขนาดเล็ก เป็นเส้นทางไหลของแม่น้ำจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำทั้งระยะความยาวและความสั้น โดยการไหลถ่ายเทของน้ำในฤดูน้ำหลากหรือเวลามีฝนตก เพื่อไปสู่เส้นทางของแม่น้ำสายใหญ่หรือเส้นทางไปสู่ลำเหมือง คูไ้ร่นาจึงนับได้น้ำร่องเป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำประเภทปลา กุ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาแม่น้ำสายใหญ่สูงขึ้นก็ทะลักเข้าน้ำร่อง จึงเป็นที่หากิน ตังจำ ไ้เบ็ด ไ้ตุ้ม ไ้ไซ น้ำร่องบางเส้นก็จะถูกเชื่อมต่อมาจากลำห้วยที่มีขนาดไม่ใหญ่นัก คนพื้นบ้านพื้นเมืองจึงเรียกลำน้ำร่อง

น้ำเหมือง เป็นร่องไหลผ่านของน้ำที่มีการสร้างฝาย อันเป็นวิธีการชลประทานของการจัดการในการใช้น้ำไปสู่ไร่นา โดยลำเหมืองจะมีขั้นตอน วิธีการจัดการในการใช้น้ำอย่างมีระบบและหมวดหมู่ ข้อบังคับ โดยมีชื่อเรียกชื่อของลำเหมืองไปสู่จุดแยกแตกแขนงเป็นลำเหมืองเส้นเล็กเส้นน้อยเรียกว่า เขียง (ทำนบ) และแบ่งเส้นย่อยแตกแขนงเรียกว่า ต้าง และเป็นลำเหมืองเข้าสู่พื้นที่นาที่เรียกว่า ฮ่องเหมือง

แหล่งน้ำที่ได้กล่าวมาทั้งหมดเป็นภูมิปัญญาปัญญาในการจัดการของแหล่งน้ำใช้เป็นที่อยู่ที่ทำมาหากินและดำรงวิถีชีวิตของคนพื้นบ้านพื้นเมืองของอำเภอเวียงสาควรจะอนุรักษ์รักษาสืบต่อไป

แหล่งข้อมูล

นายญาณ สองเมืองแก่น อายุ 38 ปี

บ้านเลขที่ 184 หมู่ 4 ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

☎ 054 – 781105